

TMS 39 Ve TFRS 9 Standartları Kapsamında Endeks Opsiyon Sözleşmelerinin Muhasebeleştirilmesi- BİST 30 Endeks Opsiyon Sözleşmeleri Örneği

*Recognition For Index Option Contracts Under IAS 39 And IFRS 9 –
The Case Of Option Contracts Bound To BIST 30 Index*

Nevran KARACA

Sakarya Üniversitesi
İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
Esentepe Kampüsü, Sakarya, Türkiye
nkaraca@sakarya.edu.tr

Tansel HACİHASANOĞLU

Bozok Üniversitesi
İİBF, İşletme Bölümü
Erdoğan Akdağ Kampüsü, Yozgat, Türkiye
tansel@bozok.edu.tr

Şuayyip Doğu DEMİRCİ

Sakarya Üniversitesi
İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
Esentepe Kampüsü, Sakarya, Türkiye
sdemirci@sakarya.edu.tr

Özet

Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin olarak yapılmış sınırlı sayıda akademik çalışma var olmakla beraber, endeks opsiyon sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışmada, vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası'nda işlem görmekte olan endeks opsiyon sözleşmelerine yönelik olarak TMS 39 ve TFRS 9 Finansal Araçlar Standartları kapsamında yapılması gereken işlemleri ve bunlara yönelik muhasebeleştirme işlemlerini göstermek amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası'nda (VİOP) en yüksek işlem hacmine sahip olan BIST 30 endeks opsiyon sözleşmelerine ilişkin olarak kurgulanmış örnek bir uygulama kapsamında söz konusu sözleşmelere ilişkin muhasebeleştirme işlemlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türev Finansal Araçlar, Opsiyon Sözleşmeleri, TMS 39, TFRS 9.

Abstract

There is a limited number of academic studies about accounting for derivative products but non of them relating to the accounting for index option contracts. Within the scope of the study, it is aimed to indicate accounting regulations and procedures to be followed under IAS 39 and IFRS 9 for option contracts which traded in Futures and

Options Exchange. The BIST 30 index option contracts having the highest volume of transaction and traded in VIOP is the main subject of the study via this objective. It is aimed to make the issue explicit by the help of a fictionalized example about these contracts.

Keywords: *Derivatives Financial Instruments, Option Contracts, IAS 39, IFRS 9.*

1. GİRİŞ

Türev ürünler, işletmelerin karşılaşılabilecekleri faiz oranı, döviz kuru, likidite gibi risklere karşı korunmak için kullanabilecekleri finansal araçlardır. Dünya’da risk yönetim aracı olarak popüler bir kullanım alanı olan türev ürünler Türkiye’de de 1980’li yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Finansal piyasalardaki belirsizliklerin ve fiyat dalgalanmalarının artmasıyla birlikte riskten korunma ihtiyacının artması, ayrıca spekülörlerin yüksek kaldıraç etkisinden ve ortaya çıkan yeni fırsatlardan faydalanmak istemesi türev piyasaların işlem hacmini çok yüksek düzeylere ulaştırmıştır (Ersoy, 2011, s. 63).

Türev ürünlerin de dahil olduğu finansal araçların sunumuna ilişkin ilkeler TMS 32: “Finansal Araçlar: Sunum” standardında, açıklama hükümleri “TMS 7 *Finansal Araçlar: Açıklamalar*” standardında, finansal araçların muhasebeleştirilmesi ve ölçümüne ilişkin hususlar ise “TMS 39 *Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme*” Standardı ile “TFRS 9 *Finansal Araçlar*” standardında ele alınmıştır. Bununla birlikte finansal araçların muhasebeleştirilmesi ve ölçümüne ilişkin olarak kullanılmakta olan TMS 39 kaldırılarak yerine TFRS 9 uygulamaya girecektir. TFRS ile ilgili çalışmalar 24 Temmuz 2014 tarihinde tamamlanmış olup, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulunun resmi internet sayfasından duyurulmuştur. Standart son haliyle 01 Ocak 2018 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanacaktır. Bununla birlikte işletmeler isterse TMS 39 yerine TFRS 9’u kullanabileceklerdir (www.ifrs.org, 2014).

Bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere, 1980’lerden itibaren yaygın olarak kullanılmalarına rağmen özellikle finansal raporlarda ne şekilde yer alacakları konusunda yapılan çalışmalar henüz tamamlanmış olan türev ürünlerin muhasebeleştirilmesi konusunda özellikle uygulamaya dönük olarak yapılacak çalışmalar önem kazanmaktadır. Özellikle endeks opsiyon sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin akademik bir çalışmanın var olmayışı nedeniyle çalışmada endeks opsiyon sözleşmelerine ilişkin muhasebeleştirme işlemlerinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Bu bağlamda çalışmada öncelikle, endeks opsiyon sözleşmelerinin özellikleri incelenmiş, sonrasında türev ürünlerin muhasebe esaslarının yer aldığı TMS 39 ve TFRS 9 Standartları üzerinde durulmuş, son olarak ta Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasasında (VIOP) işlem görmekte olan BIST 30 endeks opsiyon işlemelerine ilişkin örnek bir uygulamaya yer verilmiştir.

2. OPSİYON SÖZLEŞMELERİ

Opsiyon sözleşmeleri vadeli piyasalarda işlem gören araçlardan bir tanesidir. Vadeli piyasalar sözleşme anından belirlenen fiyat, miktar ve özelliklerde bir varlığı ileri bir tarihte satın alma ya da satma hakkı veren piyasalardır. Vadeli piyasaların, türev piyasa olarak anılmasının nedeni sözleşme fiyatlarının taraflarca türetilmiş olmasındandır (Sayılğan, 2008, s. 27). Vadeli işlem Piyasalarında (Türev Piyasalar) sıklıkla 4 tip riskten korunma aracı kullanılmaktadır. Bunlar Forward, Future, Opsiyon

ve Swap sözleşmeleridir. Çalışmanın kapsamını oluşturan opsiyon sözleşmeleri, diğer sözleşmeler gibi bir varlığı ileri bir tarihte satın alma ve ya satma hakkı veren sözleşmelerdir. Diğer sözleşme türlerinden farkı ise opsiyon hakkını elinde bulunduran kişiye sözleşmeden vazgeçme hakkı tanınmasıdır. Opsiyon hakkını elde etmek için karşı tarafa sözleşme anında belirli bir prim ödemesi yapılır. Bu prime opsiyon primi adı verilir. Bu prim opsiyon fiyatı olarak da adlandırılır. Ödenen bu prim karşılığında sözleşmeden sözleşme tarihi dolmadan istenilen bir sürede vazgeçme hakkı satın alınır (Okka, 2010, s. 542).

Opsiyon sözleşmeleri çeşitli açılardan sınıflandırılmış olmakla birlikte burada çalışmanın kapsamı açısından iki sınıflandırma biçimine yer verilmiştir. Sözleşmenin standart olup olmamasına göre opsiyon sözleşmeleri, Vanilya (Standart) Opsiyon Sözleşmeleri ve Egzotik Opsiyon Sözleşmeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Vanilya ismi verilen sözleşmeler standart opsiyon sözleşmeler olmakla birlikte alım opsiyonu ve satım opsiyonu olmak üzere iki çeşidi vardır (Ramirez, 2008, s. 37). İleride bir tarihte alım hakkı veren opsiyonlara alım opsiyonu (Call Option), satma hakkı verenlere ise satım opsiyonu (Put Option) adı verilir (Uzunoglu, 2003, s. 53). Alım opsiyonu, opsiyon alıcısına belirli bir zamanda belirli bir fiyat üzerinden opsiyon hakkını kullanma hakkı veren, kullanımı isteğe bağlı sözleşmelerdir. Satım opsiyonu ise, opsiyon alıcısına ileride belirli bir tarihte belirlenen bir fiyattan belirli bir varlığı satma hakkı verir (Mirza, 2010, s. 1891). Egzotik opsiyonlar ise standart opsiyon kapsamına girmeyen diğer tüm opsiyonlara verilen ortak isimdir. En bilinmiş egzotik opsiyon türü bariyer opsiyonlarıdır (Ramirez, 2008, s. 46). Opsiyonların kullanım zamanına göre ise opsiyonlar iki kategoride ele alınmaktadır. Sadece vade sonunda opsiyon hakkını kullanma hakkı veren sözleşmeler Avrupa tipi opsiyon sözleşmesi, istenilen bir zamanda vazgeçme hakkı veren sözleşmelere ise Amerikan tipi opsiyon sözleşmesi adı verilir (Sayılğan, 2004, s. 299). Call ve Put opsiyonlarının temel özellikleri aşağıdaki Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Call ve Put Opsiyonlarının Temel Özellikleri

	CALL(ALIM)	PUT(SATIM)
ALICI	<ul style="list-style-type: none"> - Belli bir ürünü - Belli bir fiyattan - Belli bir zamana kadar - Belli miktarda SATIN ALMA HAKKI alınıyor. Karşılığında Prim Ödeniyor.	<ul style="list-style-type: none"> - Belli bir ürünü - Belli bir fiyattan - Belli bir zamana kadar - Belli miktarda SATMA HAKKI alınıyor. Karşılığında PRİM ödeniyor.
SATICI	<ul style="list-style-type: none"> - Belli bir ürünü - Belli bir fiyattan - Belli bir zamana kadar - Belli miktarda SATMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ üstleniyor. Karşılığında prim tahsil ediliyor.	<ul style="list-style-type: none"> - Belli bir ürünü - Belli bir fiyattan - Belli bir zamana kadar - Belli miktarda ALMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ üstleniliyor. Karşılığında PRİM ödeniyor.

Kaynak: Uzunoglu, S. (2003). Para ve Döviz Piyasaları. Sayfa 53.

Organize olmayan bir piyasada yapılan bir opsiyon işleminde, opsiyonu alan taraf opsiyonu kullanırsa, opsiyon yazıcısı call opsiyonu ise varlığı teslim etmek (ya da nakit farkı ödemek) durumundadır. Put opsiyonu ise bu sefer opsiyon yazıcısı, opsiyon varlığını almak için ödeme yapmak (yada nakit farkı ödemek) zorundadır. Eğer opsiyon yazıcısı edimini finansal durumundan ötürü gerçekleştiremez ise opsiyon alıcısı kredi riski ile karşı karşıya kalır. Opsiyon alıcısı opsiyon primini bastan ödediği için opsiyon satıcısı herhangi bir kredi riskiyle karşılaşmamaktadır (Chance, 2003, s. 162).

Opsiyon işlemlerinde satın alan yatırımcının opsiyonu alırken herhangi bir teminat yatırma zorunluluğu yoktur. Opsiyonu satın alan yatırımcı opsiyonun primini öder ve satın alır. Herhangi bir nedenle opsiyonu kullanmaması durumunda uğrayacağı zarar ödediği opsiyon primi kadardır. Ancak opsiyon satan yatırımcılar, takas kurumunun belirlediği bir tutarı teminat olarak yatırmak zorundadır. Opsiyon satan yatırımcının teminat yatırma zorunluluğunun nedeni, elde edebileceği kar opsiyon primi ile sınırlıyken, zarar potansiyeli alım opsiyonu sattığında sınırsızdır.

Bir opsiyon, alıcısına belirli bir opsiyon primi karşılığında bir varlığı edinme ya da satma hakkı veren sözleşmedir. Opsiyon primi, alıcıların opsiyon için ödediği fiyattır. Bu fiyata prim adı da verilmekte olup iki bileşeni bulunmaktadır. Gerçek değeri ve Zaman değeri. Uzlaşma fiyatı, anlaşmaya konu varlıkla ilgili opsiyon alıcısının alım yada satım opsiyonunu uygulamaya koyduğu fiyattır (Peery, 2012, s.325) Uzlaşma fiyatına uygulama fiyatı da denilmektedir. Eğer opsiyon uygulanırsa dayanak varlığın alınıp satılacağına karar verilen fiyattır (Clarke ve Clarke, 2011, s.8). Eğer opsiyon, başlangıç teminatının belirlenen bir seviyenin altına düşerse opsiyon kullanıcılarına "margin call" denilen teminat tamamlama çağrısı yapılır. Bu teminat çağrısı sonucunda opsiyon hakkını elinde tutmak isteyen opsiyon kullanıcıları teminatını en az sürdürme teminatına tamamlaması gerekir (Clarke ve Clarke, 2011, s. 76).

Türkiye’de opsiyon sözleşmeleri Borsa İstanbul bünyesinde Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasası (VİOP) tarafından gerçekleştirilmektedir. Borsa İstanbul’da Endeks opsiyon sözleşmeleri ve döviz opsiyon sözleşmeleri işlem görmektedir. İşlem hacmi göz önüne alındığında endeks opsiyonlarının işlem hacminin daha fazla olduğu görülmektedir. Şöyle ki; 18 Temmuz 2014 tarihi itibarıyla Borsa İstanbul’un sayfasından alınan verilere göre opsiyon işlemlerinin toplam işlem hacmi 33.207.850 TL’dir. Aynı tarih itibarıyla işlem sayısı toplam 163 adet olup bunun 36’sı döviz opsiyonlarına, 127 tanesi de endeks opsiyonlarına aittir. İşlem hacmi açısından bakıldığında ise, döviz opsiyonlarına ilişkin işlem hacminin 1.093.650 TL, endeks opsiyonlarının işlem hacminin ise 32.114.200 TL (www.borsaistanbul.com) olduğu görülmektedir.

3. ENDEKS OPSİYON SÖZLEŞMELERİ VE BIST 30 ENDEKS OPSİYON SÖZLEŞMELERİNİN ÖZELLİKLERİ

Hisse senedi endeksi opsiyonu; belirli bir borsa fiyat endeksi ile değeri belirlenen hisse senedi portföyünü, fiyatı bugünden sabitlenmek koşulu ile belirli bir vade içinde (Amerikan tipi) veya vade sonunda (Avrupa tipi) satın alma veya satma hakkı veren opsiyondur (Ceylan ve Korkmaz, 2008, s. 337). Endeks opsiyonlar, borsalardaki genel fiyat hareketlerinden yararlanmayı amaçlayan bir opsiyon türüdür. Bu opsiyonlar alıcısına belirli bir borsa endeksini belirli bir fiyattan satın alma ya da satma olanağı vermektedir (Ersan, 2003, s. 124).

Endeks opsiyonları, borsadaki genel fiyat hareketlerinden korunmayı ya da yararlanmayı sağlayan bir opsiyon türüdür. Temelde hisse senedi opsiyonlarına benzemekle birlikte bazı farklılıklar söz konusudur. Endeks opsiyonları, tek bir hisse senedini değil, endekse dahil olan hisse senetlerinden oluşan bir portföyü temsil etmektedir. Endeks fiziki olarak teslim edilebilen bir varlık olmadığından işlem, opsiyonun değerine eşit bir paranın nakit olarak transfer edilmesi (nakdi uzlaşma) yolu ile tamamlanır (Yumurtacı, 2012, s.15).

Endeks opsiyonları hisse senedi fiyat endeksi üzerinden yapılan bir opsiyon türüdür. Hisse senedi endeksi belirli hisse grubu tarafından oluşturulur. Endeks opsiyonları tüm piyasaya yatırımcılara tüm piyasa üzerine yatırım yapma hakkı tanımaktadır (Clarke ve Clarke, 2011, s. 39). Endeks opsiyonları Avrupa tipi opsiyonlardır, nakit tabanlıdır, anlaşma fiyatları sözleşmenin yapılacağı tarihteki açılış fiyatları kullanılarak yapılır. Endeks opsiyonların Uygulama fiyatı ve opsiyon primi belirli noktalar üzerinden gerçekleştirilir (endeksin kendisi noktalardan ve rakamlardan oluşmaktadır. Fiyat ve prim bu noktalarda hareket eder.) (Clarke ve Clarke, 2011, s. 41).

Bir opsiyon sözleşmesiyle tüm borsayı içeren varlık edinme şansı edinilmiş olmaktadır. Endeks opsiyonları ile hisse senedi opsiyonları arasında 4 temel farklılık vardır. Endeks opsiyonları, belli bir varlık yerine bir finansal portföyden oluşmaktadır. Endeks opsiyonları nakit temellidir. Kar payı dağıtımları hisse senetlerine göre daha kompleks ve daha zordur (Evnine ve Rudd, 1985, s. 744).

Dünyanın gelişmiş piyasalarında faaliyet gösteren yatırım fonları, portföylerindeki hisse senetlerinin değerini fiyat dalgalanmalarından dolayı fonlarının değerinin dalgalanmasını engelleyebilmek ve fon iştirakçilerine daha az riskle daha çok getirebilmek için endeks opsiyonlarıyla korunma işlemleri gerçekleştirmektedirler. Endeks opsiyonu sözleşmeleri, özellikle endeks fonları tarafından tercih edilen risk yönetimi enstrümanıdır. Endeks fonunu yöneten fon yöneticisi, portföyüne dahil ettiği hisse senetlerinin fiyatlarının bir süre çıkmasının ardından piyasada oluşabilecek kar realizasyonları yüzünden kaynaklanan satış baskısından dolayı, yönettiği fonun bir süre değer kaybetmesini göze alamadığı durumlarda endeks opsiyonlarına baş vurabilir. Bu tür ikili opsiyonlar tek bir hisseden değil, birçok hisse indeksinden oluşmaktadır ve borsa simsarına piyasanın belirli bir alanında daha büyük ölçekte ticaret yapma fırsatı ve çeşitliliği sunmaktadır.

Endeks opsiyonları, borsalardaki genel fiyat hareketlerinden yararlanmayı amaçlayan bir opsiyon türüdür. Endeks opsiyonlarının konusu, fiziki olarak mevcut olmayan, salt fiktif bir varlık niteliğindeki endekstir. Bu özelliği nedeniyle endeks opsiyonlarında fiziki teslimat mümkün olmadığından tek seçenek olarak nakdi mutabakat yöntemine başvurulur. Nakdi mutabakat halinde ödenecek paranın miktarı ise, endeks opsiyonunun kullanıldığı gündeki borsa tarafından belirlenen fiyatı ile opsiyonun kullanım fiyatı arasındaki farktan oluşur. Endeks opsiyonları özellikle risk yönetiminde başvurulan bir yöntemdir. Yatırımcılar, piyasadaki dalgalanmaların yönüne ilişkin beklentilerine göre alım yada satım opsiyonu almak ve tahminleri tuttuğunda opsiyonlarını kullanmak suretiyle hem hisse senedi piyasasındaki pozisyonlarını piyasa risklerinden koruyabilir, hem de hisse senedi piyasasındaki kısa süreli gelişmelerden istifade edebilirler. Bir portföyü piyasadaki olumsuz gelişmelere karşı korumak için yatırımcı satım opsiyonu satın alır. Hisse senetlerinin piyasa değeri ve buna bağlı olarak

hisse senedi endeksi düşerse satım opsiyonunun fiyatı yükselir ve eldeki satım opsiyonunun satılmasıyla yatırımcı kaybını karşılayabilir (Kırca, 2000, s. 42-43).

VIOP'ta işlem gören opsiyon sözleşmelerinin büyük bir kısmı endekse dayalı opsiyon sözleşmeleridir. Çalışmanın kapsamı BIST 30 endeksi opsiyon sözleşmeleri ile sınırlı olduğundan burada yalnızca BIST 30 endeks sözleşmelerinin genel özellikleri verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: BIST 30 Endeks Opsiyon Sözleşmelerinin Genel Özellikleri

Dayanak Varlık	BIST-30 Fiyat Endeksi
Opsiyon Sınıfı	Alım ve Satım opsiyonları
Opsiyon Tipi	Avrupa (Sözleşme ile tanınan hak vade sonunda kullanılabilir).
Sözleşme Büyüklüğü	Dayanak varlık, endeks değerlerinin 1.000'e bölünmüş halidir. Her bir endeks opsiyon sözleşmesi bu şekilde hesaplanan 100 adet dayanak varlığı temsil eder. (Örneğin BIST-30 endeksi/1.000)*100 TL = (78.000/1.000)*100 = 7.800,00 TL).
Vade Sonu Uzlaşma Fiyatı	Alım opsiyonları için vade sonu uzlaşma fiyatı, dayanak varlık olarak kabul edilen BIST 30 Endeksinin son işlem gününde spot piyasada ikinci seans sürekli müzayedenin son 30 dakikası süresince ilan edilen değerlerinin zaman ağırlıklı ortalaması ile BIST 30 Endeksinin kapanış değerinin sırasıyla %80 ve %20 oranlarıyla ağırlıklandırılması ile hesaplanan değer 1000'e bölünmesi suretiyle bulunan değer ile opsiyon kullanım fiyatı arasındaki farkın en yakın fiyat adımına yuvarlanması sonucunda bulunur.
Vade Ayları	Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık. Piyasada aynı anda, içinde bulunulan aya en yakın üç vade ayına ait sözleşmeler işlem görür. Bu üç vade ayından biri Aralık değilse, Aralık vade ayı ayrıca işleme açılır.
Sözleşmenin Vadesi ve Son İşlem Günü	Pay Endeks opsiyon sözleşmelerinde vade ve son işlem günü her vade ayının son iş günüdür. Yurt içi piyasaların resmi tatil nedeniyle yarım gün olması durumunda vade sonu ve son işlem günü bir önceki iş günüdür.
Günlük Fiyat Değişim Limiti	Prim fiyatları için fiyat değişim limiti yoktur.

Kaynak: <http://borsaistanbul.com>

VIOP'ta işlem gören BIST 30 endeks opsiyon sözleşmelerine ilişkin başlangıç teminat tutarı 16.06.2014 tarihi itibarıyla kontrat başına 930 TL, sürdürme teminatı ise 697,50 TL (930 TL x % 75) olarak belirlenmiştir.

4. TMS 39 VE TFRS 9 FİNANSAL ARAÇLAR STANDARTLARINA GÖRE TÜREV ÜRÜNLERİN MUHASEBELEŞTİRME ESASLARI

IAS 39: “Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme” Standardı, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK) tarafından finansal varlıkların sınıflandırılması, ölçümü ve muhasebeleştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması amacıyla 2003 yılı Aralık ayında yayınlanmış ve 2005 Yılında işletmeler tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu standart Türkçeye çevrilerek TMS 39 koduyla yayınlanmış ve işletmelerin kullanımına sunulmuştur. Standart, yalnızca sınıflandırma ve kayıtlama ile ilgili sorunları çözme amacı gütmemekte finansal tablolarda yer alan türev ürünlerin gerçek değeriyle gösterilmesi, hedge kriterlerinin belirlenmesi ve spekülasyon muhasebesine getirilen ilkeler açısından da pek çok önemli yenilik getirmektedir (Haftacı ve Pehlivanlı, 2007, s.140).

IAS 39’da finansal araçlar; gerçeğe uygun değeri ile değerlendirilen varlıklar, vadeye kadar elde tutulan varlıklar, kredi ve alacaklar ve satılmaya hazır finansal varlıklar olmak üzere 4 kategoride değerlendirilmiş olup, bu kapsamda finansal varlıkların ölçülmesi ve muhasebeleştirilmesine ilişkin esaslar Tablo 3 aracılığıyla özetlenmiştir.

Tablo 3: Finansal Varlıkların Ölçülmesi ve Muhasebeleştirilmesine İlişkin Esaslar

Finansal Varlıklar	İlk Muhasebeleştirme	Sonraki Dönemlerde Muhasebeleştirme	İşlem Maliyetleri	Kur Farkları	Değer Düşüklüğü
<i>Gerçeğe Uygun değer farkı kar zarara yansıtılan finansal varlıklar-borçlanma senetleri</i>	Gerçeğe Uygun Değer	Gerçeğe uygun değer ile ölçülür. Değerleme farkı kar zarara yansıtılır.	Doğrudan gider yazılır.	Kar Zarara yansıtılır.	Hesaplamaya gerek yoktur.
<i>Vadeye kadar elde tutulacak finansal varlıklar</i>	Gerçeğe Uygun Değer	Etkin faiz yöntemine göre hesaplanan itfa edilmiş maliyet	Gerçeğe uygun değere dahil edilir.	Kar Zarara yansıtılır.	Hesaplama kar zarara yansıtılır.
<i>Satılmaya hazır finansal varlıklar-Borçlanma senetleri</i>	Gerçeğe Uygun Değer	Gerçeğe Uygun Değer	Gerçeğe uygun değere dahil edilir.	Kar Zarara yansıtılır.	Toplam zarar, diğer kapsamlı gelirden dönem kar zararına aktarılır. Karşılığın iptali durumunda, varlığı değerinde meydana gelen artık kar zararda raporlanır.
<i>Kredi ve alacaklar</i>	Gerçeğe Uygun Değer	Etkin faiz yöntemine göre hesaplanan itfa edilmiş maliyet	Gerçeğe uygun değere dahil edilir.	Kar Zarara yansıtılır.	Hesaplanır kar zarara yansıtılır.

Kaynak: İslamoğlu ve Bozkurt, 2012. s. 61.

Türev ürünler, gerçeğe uygun değer farkı kar veya zarara yansıtılan finansal varlık ve finansal borçlar arasında sayılmıştır. Türev ürünlerin değerlendirilmesi ele alındığında öncelikle değerlendirme konusu türev sözleşmenin edinilmesindeki niyetin belirlenmesi ve bu niyete uygun olarak sınıflandırılması gerekir. Şöyle ki;

- Kısa süreli kar elde etmek üzere girilen türev sözleşmeler, alım satım amaçlı finansal varlık olarak kabul edilir. Alım satım amaçlı türev ürünler gerçeğe uygun değer üzerinden değerlemeye tabi tutulur ve gerçeğe uygun değer farkı kar veya zarara yansıtılır.
- Riskten korunma amaçlı türev sözleşmeler ise ilk edinimden sonraki değerlemelerde etkinlik testine tabi tutulur. Etkinlik testinde, türev sözleşme dolayısıyla etkin korunma sağlanıp sağlanmadığına bakılır. Etkin korunma sağlanmakta ise özkaynaklarda, sağlanamazsa gelir tablosunda raporlanır.

TMS 39’da amaçlarına göre üç çeşit riskten korunma şekli tanımlanmıştır. Tablo 4’te özetlendiği gibi, riskten korunma amaçlı türev ürün sözleşmeleri “Gerçeğe Uygun Değerle” değerlemeye tabi tutulur ve değerlendirme sonuçları riskten korunmadaki amaca göre farklı şekilde raporlanır.

Tablo 4: Türev Ürün Sözleşmelerinin Değerleme Ölçüleri ve Değerleme Sonucu Oluşan Kazanç veya Kaybın Muhasebeleştirilmesi

Türev Ürün Sözleşmesine Taraf Olma Amacı	Değerleme Ölçüsü	Değerleme Kazanç veya Kaybı
<i>I- Riskten Korunma Amaçlı</i>		
A- Gerçeğe Uygun Değer Değişikliği Riskine Karşı Korunma	Gerçeğe Uygun Değer	Dönem Gelir Tablosuna aktarılır
B- Nakit Akışlarındaki Değişikliklerin Riskine Karşı Korunma	Gerçeğe Uygun Değer	<u>Etkin Olan Kısım:</u> Ertelenir ve Bilançoda Özkaynaklarda takip edilir. <u>Etkin Olmayan Kısım:</u> Dönemin Gelir Tablosuna aktarılır.
C- Yurtdışındaki Net Yatırımın Kur Riskinden Korunma	Gerçeğe Uygun Değer	<u>Etkin Olan Kısım:</u> Ertelenir ve Bilançoda Özkaynaklarda takip edilir. <u>Etkin Olmayan Kısım:</u> Dönemin Gelir Tablosuna aktarılır.
<i>II- Alım-Satım Amaçlı (Spekülatif)</i>	Gerçeğe Uygun Değer	Dönem Gelir Tablosuna aktarılır

Kaynak: Selvi, 2009

TMS 39 gereğince, kar elde etme amaçlı (spekülatif amaçlı) türev araçlar gerçeğe uygun değerleri ile değerlendirilmekte ve ortaya çıkan kazanç veya kayıplar ilgili dönemin sonuç hesaplarına aktarılmaktadır. Riskten korunma amaçlı sözleşmelerde ortaya çıkan kazanç veya kayıplar ise muhasebenin dönemsel ilkesi gereğince, ortaya çıktığı dönemde ilgili dönem ayırıcı hesaba veya özkaynak hesaplarına kaydedilirler. Böylece riskten korunma amacıyla taraf olunan sözleşmelerin değerlendirme kazanç veya kayıpları sözleşme vadesi sonuna kadar ertelenmiş olmaktadır.

TFRS 9 ve TMS 39 gereğince gerçeğe uygun değerle değerlendirilecek ve gerçeğe uygun değer farkları sonuç hesaplarına aktarılacak finansal varlık ve borçlara ilişkin

olarak ortaya çıkan işlem maliyetleri (borsa kurtaj ücretleri, aracı kurum komisyonları, banka masrafları vb.) doğrudan sonuç hesaplarına aktarılırlar (Örten vd., 2011. s.483).

Opsiyon primi, tahakkuk esasına göre opsiyon sözleşmesinde belirtilen hakkı satan tarafça opsiyon hakkının satışı karşılığında alınan bir bedel olarak sözleşmenin düzenlendiği tarihte kesinleştiğinden bu tarih itibarıyla gelir olarak dikkate alınacaktır (Demir, 2012. s. 385). Diğer taraftan, bu hakkı satın alan tarafça sözleşme konusu opsiyon primi sözleşmeden doğan kazancın hesabında gider olarak dikkate alınacağından, sözleşmeden elde edilen kazancın kesinleştiği tarih olan sözleşmenin sona erdiği tarih itibarıyla gider olarak dikkate alınacaktır.

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu, IAS 39 “Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme” Standardının yerini almak üzere 2009 yılında yeni bir standart (IFRS 9) üzerinde çalışmaya başlamıştır. Zira IAS 39 ile ilgili olarak uygulamada birtakım sorunlarla karşılaşmış olup IAS39’a yöneltilen eleştiriler başlıca iki noktada toplanmaktadır. Bunlardan biri finansal tablo kullanıcılarına risk yönetimi ile ilgili düzgün bilgiler verememesi, diğeri ise uygulayıcıların kullanımı için aşırı karışık ve zor olarak nitelendirilmesidir (Deloitte, 2013. s. 1).

IFRS 9 ile, IAS 39’da yer alan finansal araçlara ilişkin sınıflandırma ve ölçümlemeye ilişkin karmaşık esasların basitleştirilmesi ve böylece finansal tablo kullanıcılarına daha yararlı bilgiler sunulması amaçlanmıştır. Nitekim IFRS 9 Finansal Araçlar Standardı ile ilgili çalışmalar 2009 tarihinde başlatılmış ve 24 Temmuz 2014 tarihinde tamamlanmıştır.

TFRS 9: Finansal Araçlar Standardında; finansal araçların sınıflandırılması, ilk muhasebeleştirilmesi ve ölçümüne ilişkin finansal raporlama ilkeleri yer almaktadır. TMS 39 ile bu standardın yerini alacak TFRS 9 standardı arasındaki farklılıklar Tablo 5’te toplu şekilde gösterilmiştir.

Tablo 5: TMS 39 ile TFRS 9 Arasındaki Farklılıklar

TMS 39	TFRS 9
<p>Sınıflandırma ve Ölçümleme: TMS 39’da finansal varlıklar dört sınıfa ayrılmıştır. Her biri farklı ölçümleme esasına tabidir. Bu varlıklar; gerçeğe uygun değerlenen varlıklar, vadeye kadar elde tutulan varlıklar, kredi ve alacaklar, satılmaya hazır finansal varlıklar olarak sınıflandırılmıştır.</p>	<p>Finansal varlıklar ölçümleme kategorileri açısından iki sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflandırmada işletmenin finansal varlıklarının yönetimi için iş modeli ve finansal varlığın sözleşmeye bağlı nakit akış özellikleri dikkate alınır. Finansal varlıklar; gerçeğe uygun değerle değerlendirilen veya itfa edilmiş varlıklar olarak sınıflandırılmıştır.</p>
<p>Değer Düşüklüğü: TMS 39’a göre itfa edilmiş maliyetle değerlendirilen ve gerçeğe uygun değerle değerlendirilerek değerlendirme farkı diğer kapsamlı gelirden muhasebeleştirilen finansal varlıklarda değer düşüklüğü hesaplanmaktadır. Bazı finansal varlıklara ilişkin değer düşüklüğü zararlarının iptali yasaklanmıştır.</p>	<p>Yeni sınıflandırma modelinin bir sonucu olarak, sadece itfa edilmiş maliyetle değerlendirilen finansal varlıklar değer düşüklüğüne tabidir. Tüm değer düşüklüğü zararları iptal edilebilmektedir.</p>
<p>Gerçeğe Uygun Değer Farkı Diğer Kapsamlı Gelirden Muhasebeleştirilen Finansal Varlıklar: TMS 39’da bu varlıklar için bir sunum seçeneği söz konusu değildir.</p>	<p>Özkaynağa dayalı finansal araçlara yapılan yatırımların ilk muhasebeleştirilmesinde işletmelere bir sunum seçeneği sağlamıştır. Buna göre, eğer işletme kriterlere uygunsa, başlangıçta bu yatırımları gerçeğe uygun değerle değerlendirir ve değerlendirme farklarını diğer kapsamlı gelirden muhasebeleştirir. Bu yatırımlardan elde edilen temettümler kar zararda muhasebeleştirilir. Diğer kapsamlı gelirden muhasebeleştirilen tutarların, varlığın satışı halinde kar zararda raporlanmasına izin verilmemektedir.</p>
<p>Maliyet Bedeli ile Ölçüm: TMS 39’da borsada işlem görmeyen ve gerçeğe uygun değeri güvenilir bir şekilde ölçülemeyen finansal varlıkların maliyet bedeli ile ölçümüne izin verilmektedir.</p>	<p>Tüm özkaynağa dayalı yatırımlar gerçeğe uygun değer üzerinden ölçülür.</p>

Kaynak: Gençoğlu ve Diğerleri, 2013. s. 357.

5. ENDEKS OPSİYON SÖZLEŞMELERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖRNEK UYGULAMA

Bu kısımda endeks opsiyon sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesini göstermek amacıyla VIOP'ta işlem görmekte olan BIST 30 Endeks Opsiyon Sözleşmeleri kapsamında kurgulanmış örnek bir uygulamaya yer verilmiştir.

BIST 30 Endeks Opsiyonu Alış Örneği

“X” A.Ş. BIST 30 hisselerinin gelecek aylarda yükseleceğini düşündüğünden spekülasyon amaçla 02.12.2013 tarihinde OXU030E0214C94000S0 kodlu alım opsiyonu sözleşmesini XU30 endeksi 92.500 seviyesindeyken, VIOP'ta işlem görmekte olan 28.02.2014 vadeli, 94.000 endeks seviyesinde kullanım fiyatlı 50 adet alım opsiyonu satın almıştır. 02.12.2013 tarihinde sözleşme primi 1 kontrat için 30 TL'dir. Söz konusu alım emri için aracı kurumun uyguladığı komisyon oranı ise binde 5'tir.

İzleyen kısımlarda yukarıda tanımlanan bilgiler ve TMS 39/TFRS 9 standartları esasları dikkate alınmak suretiyle Şirketin alım opsiyon sözleşmelerini satın almasından elden çıkarmasına kadar olan kayıtlar gösterilmiştir. Ayrıca söz konusu sözleşmelerin karşı tarafı konumundaki opsiyon satıcısının da yapacağı kayıtlar da gösterilmiştir¹.

I. Alım Opsiyonu Alıcısının Yapacağı Kayıtlar

A. Pozisyon açılışına ilişkin kayıtlar

1. Opsiyon sözleşmelerine ait prim tutarının ödenmesine ilişkin kayıt

Opsiyon primi her bir adet sözleşme için 30 TL'dir. 50 adet sözleşme satın alındığına göre opsiyon primi şöyle hesaplanacaktır:

$$30 \text{ TL/Adet} \times 50 \text{ Adet} = 1.500 \text{ TL}$$

02/12/2013	
180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER H. -Opsiyon Primi Gideri	1.500
102 BANKALAR HESABI	1.500
<i>Ödenen Opsiyon Priminin Kaydı</i>	

¹Örnek uygulama kapsamında yapılacak kayıtlarda kullanılan hesaplar, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (Şimdiki adıyla Kamu Gözetimi Kurumu) tarafından yayımlanan Tekdüzen Hesap Planı Uygulama Genel Tebliğinden alınmıştır.

2. Opsiyon alım sözleşmelerinin kaydı

Opsiyon sözleşmeleri şarta bağlı bir yükümlülük oldukları için sözleşmenin imzalama tarihinden itibaren nazım hesaplarda takip edilir. Endeks opsiyon sözleşmelerinde sözleşmenin değeri, endeksin son değerinin (spot endeks değeri) sözleşme büyüklüğüyle çarpılması suretiyle hesaplanmaktadır. Sözleşme dayanak varlığın değeri hesaplanırken BİST 30 Endeksi / 10 formülü kullanılır. Ya da endeks 1.000'e bölünüp akabinde 100 ile çarpılır. Örneğimizde de sözleşme değeri, sözleşme büyüklüğüyle şirketin yatırım yapmış olduğu XU030 endeksinin son değerinin çarpılması suretiyle hesaplanacaktır. Buna göre Şirketin bu işlem sonucunda yapmış olduğu işlem hacmi 46.250 TL olarak hesaplanmıştır. Şöyle ki;

- 50 Adet sözleşmenin büyüklüğü = $50 \times 0,1 = 5$ Adet

- XU030 endeksinin sözleşmelerin satın alındığı tarihteki değeri (alış fiyatı) = 92.500

- Sözleşme büyüklüğü: $92.500 \times 5 = 462.500$ TL olarak hesaplanır.

02/12/2013

950 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILACAK FİNANSAL VARLIKLARDAN ALACAKLAR - Endeks Alım Opsiyonu Alımı	462.500
951 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILACAK FİNANSAL VARLIKLARDAN BORÇLAR - Endeks Alım Opsiyonu Alımı	462.500
<i>Endeks Opsiyon Sözleşmelerinin Kaydı</i>	

3. Opsiyon sözleşmelerinin alımı dolayısıyla aracı kuruma ödenen komisyonun kaydı

Aracı kurum komisyon oranı %0,5 olup, ödenmesi gereken komisyon tutarı şöyle hesaplanacaktır:

Opsiyon primi (TL/Adet) x Sözleşme Adedi x %0,5 = $300 \times 50 \times 0,005 = 75$ TL

02/12/2013		
653 KOMİSYON GİDERLERİ HESABI	75	
102 BANKALAR HESABI		75
<i>Aracı Kuruma Ödenen Komisyonun Kaydı</i>		

B. Dönemsonunda (31.12.2013) yapılacak kayıtlar

Opsiyon alıcısının 31.12.2013 tarihinde herhangi bir işlem yapması gerekmemektedir. Bunun sebebi opsiyon alıcısının sözleşmelerin yapıldığı tarihte herhangi bir teminat ödemiş olmasıdır. Dolayısıyla dönemsonunda değerlendirilmesi gereken herhangi bir tutar bulunmamaktadır. Ayrıca sözkonusu opsiyon sözleşmelerine ilişkin olarak vade tarihine kadar bir işlem yapılamayacak olması nedeniyle dönemsonunda sözleşmelerin değerlemesine ilişkin herhangi bir işlem gerek yapmaya gerek yoktur.

C. Vade sonunda yapılacak kayıtlar

VİOP'ta işlem gören opsiyon sözleşmelerinin tamamı Avrupa tipidir. Avrupa tipi sözleşmelerde opsiyon sahibi opsiyon hakkını vade sonuna kadar kullanamamaktadır. Vade sonuna gelindiğinde opsiyon sahibi mevcut durumu kendi açısından zararlı görürse opsiyon hakkını kullanmaktan vazgeçecektir. Böyle bir durumda opsiyon alıcısının zararı yalnızca ödemiş olduğu opsiyon primi olmaktadır. Şayet opsiyon sahibi mevcut durumda karlı olduğuna kanaat getirirse opsiyon hakkını kullanacaktır.

1. Olasılık: Vade tarihinde Endeks 85.000 seviyesinde olursa; Başlangıçta belirtildiği üzere, endeks sözleşmesi satın alınırken endeksin en az 94.000 seviyesinde olacağı düşünülerek satın alınmıştı. O halde endeksin 94.000 seviyesinin altında gerçekleştiği her seviyede opsiyon alıcısı zarar etmektedir. Bu yüzden endeksin 85.000 seviyesinde olması durumunda opsiyon alıcısı opsiyon hakkını kullanmaktan vazgeçecektir. Bu durumda opsiyon alıcısının zararı yalnızca opsiyon için ödenen prim kadar olacaktır. Bu durumda yapılacak yevmiye kaydı aşağıdaki gibi olacaktır:

28/02/2014		
667 FİNANSMAN FAALİYETLERİYLE İLGİLİ TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR ZARARLARI H.	1.500	
180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER		1.500
<i>Opsiyon Priminin Zarar Hesabına Aktarımı</i>		

2. Olasılık: Vade tarihinde Endeks 100.000 seviyesinde olursa; Endeksin 94.000 seviyesinin üstünde olduğu her noktada opsiyon alıcısı karda olacaktır. Eğer endeks sözleşme bitiş gününde 100.000 seviyesinde seyrediyorsa bu durumda opsiyon alıcısı opsiyon hakkını kullanarak opsiyon satıcısının sözleşme şartlarını yerine getirmesini talep eder.

Önceki kısımlarda da belirtildiği gibi endeks opsiyonlarında nakdi uzlaşma sözkonusudur. Nakdi uzlaşmanın geçerli olduğu durumlarda takas kurumu, opsiyon sınıfına göre alım opsiyonu için, hisse senedinin nakit piyasa fiyatı ile kullanım fiyatı arasındaki farkı, satım opsiyonu için ise kullanım fiyatı ile hisse senedinin nakit piyasa fiyatı arasındaki farkı hesaplar ve uzun tarafın karını (kısa tarafın zararı) hesaplayarak tarafların hesapları arasındaki gerekli nakdi mutabakatın gerçekleşmesini sağlamaktadır (Arıkan, 2000:32). O halde opsiyon alıcısının kârı şu şekilde hesaplanacaktır:

Satış fiyatı: 94.000 endeks puanı, yani 9.400 TL

Vade tarihindeki endeks puanı: 10.000 (100.000 / 10)

Kar/zarar durumu: 10.000- 9.400 = 600 TL/kontrat * 50 = 30.000 TL kar edilir.

28/02/2014	
102 BANKALAR HESABI	30.000
677 FİNANSMAN FAALİYETLERİYLE İLGİLİ TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR KARLARI HESABI	30.000
<i>Nakdi Uzlaşmaya İlişkin Kayıt</i>	

Opsiyon alıcısının opsiyon sözleşmeleri dolayısıyla elde ettiği net kazanç ise; malın spot piyasa fiyatından, opsiyon fiyatının artı opsiyon priminin düşülmesi neticesinde bulunacaktır. Bu durumda opsiyon alıcısının net kazancı: 30.000 TL – 1.500 TL: 28.500 TL olacaktır.

Her iki durumda da aşağıda ki kayıt yapılarak nazım hesaplardan izlenme durumu bırakılacaktır.

28/02/2014	
951 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILACAK FİNANSAL VARLIKLARDAN BORÇLAR HESABI Endeks Alım Opsiyonu Alımı	462.500
950 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILACAK FİNANSAL VARLIKLARDAN ALACAKLAR HESABI Endeks Alım Opsiyonu Alımı	462.500
<i>Sözleşme Bitiminde Nazım Hesapların Kapatılması</i>	

II. Alım Opsiyonu Satıcısının Yapacağı Kayıtlar

A. Pozisyon açılışına ilişkin kayıtlar

1. *Sözleşmelere ilişkin teminat tutarının aracı kurum hesabına aktarılmasına ilişkin kayıt* İşletme opsiyon sözleşmelerinin alımı için aracı kurum nezdinde yatırım hesabı açtırmış ve teminat tutarını aracı kurum hesabına aktarmıştır. Aktarma işlemi işletmenin No'lu vadesiz mevduat hesabından gerçekleştirilmiştir. Başlangıç teminatı tutarı her bir sözleşme için 950 TL'dir. Şirket 50 adet sözleşme satın aldığına göre başlangıç teminatı tutarı şu şekilde hesaplanacaktır:

$$950 \text{ TL/adet} \times 50 \text{ Adet} = 47.500 \text{ TL}$$

02/12/2013	
136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR HESABI -Türev Finansal araçlardan alacaklar	47.500
102 BANKALAR HESABI Yatırılan başlangıç teminatının kaydı	47.500

2. *Opsiyon sözleşmelerine ilişkin olarak opsiyon alıcısından tahsil edilen prim tutarının kaydı*

Önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere opsiyon satıcısının bir opsiyon sözleşmesinden elde edebileceği maksimum kar tutarı, opsiyon alıcısından tahsil edeceği opsiyon primi kadardır. Dolayısıyla örneğimizde de alım opsiyonu satıcısının

bu sözleşmeden elde edebileceği azami kar tutarı opsiyon primi kadar olacaktır. Opsiyon satıcısı, opsiyon alıcısından tahsil ettiği prim tutarını TFRS 9 gereğince sözleşmenin yapıldığı tarihte gelir kaydetmek durumundadır.

02/12/2013	
102 BANKALAR HESABI	1.500
677 FİNANSMAN FAALİYETLERİYLE İLGİLİ TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR KARLARI HESABI	1.500
<i>Opsiyon Primin Gelir Hesabına Kaydı</i>	

3. Opsiyon sözleşmelerinin kaydı

Opsiyon satıcısı da yaptığı opsiyon satım sözleşmelerini nazım hesaplarda izleyecektir. buna göre yapılacak kayıt aşağıdaki gibi olacaktır.

02/12/2013	
960 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILACAK FİNANSAL VARLIKLARDAN ALACAKLAR Endeks Satım Opsiyonu Alımı	462.500
961 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILACAK FİNANSAL VARLIKLARDAN BORÇLAR Endeks Satım Opsiyon Alımı	462.500
<i>Endeks Opsiyon Sözleşmelerinin Kaydı</i>	

3. Opsiyon sözleşmelerinin alımı dolayısıyla aracı kuruma ödenen komisyonun kaydı

Opsiyon satıcısı da satın almış olduğu sözleşmeler için aracı kurumuna komisyon ödeyecektir. Komisyona ilişkin kayıt opsiyon alıcısı için gösterildiğinden tekrardan kaçınmak amacıyla burada yer verilmemiştir.

B. Dönemsonunda (31.12.2013) yapılacak kayıtlar

Önceki kısımlarda da belirtildiği üzere türev ürünler gerçeğe uygun değerle değerlendirilen finansal varlık kategorisindedir. Bu nedenle türev ürünlerin değerlendirme işlemi sonucunda ortaya çıkan değerlendirme farklarının kar ya da zarara yansıtılması gerekmektedir.

31.12.2013 tarihinde BIST 30 Endeksi 87.750 seviyesinde gerçekleştiğine ve Şirketin portföyündeki 50 adet opsiyon alım sözleşmenin büyüklüğü 5 olduğuna göre 31.12.2013 tarihi itibarıyla güncellenmiş işlem hacmi 438.750 TL (87.750×5) olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla sözleşmelerin değerinde 23.750 TL ($462.500 - 438.750$) azalış meydana gelmiştir. Bu durum başlangıç teminatının % 50'sinin (23.750 TL) dönem sonu itibarıyla değer yitirdiğini göstermektedir (başlangıç teminatı: 47.500, dönem sonu itibarıyla endeks değer kaybı 23.750, $12.500 / 25.000 = \%50$). Borsanın kurallarına göre başlangıç teminatının %75'in altına düşmesi durumunda teminatın başlangıç teminatının %75'i seviyesine getirilerek tamamlanması gerekmektedir² (Şirket dilerse teminatı başlangıç seviyesine getirecek şekilde de tamamlayabilir). Bunun için borsa tarafından sözleşme sahibine teminat tamamlama çağrısı (margin call) yapılmaktadır. Örneğimizde sözleşmeleri devam ettirmek için en az 11.875 TL (başlangıç teminatının %75 i $47.500 \times \%75 = 35.625$ TL'dir, $47.500 - 35.625 = 11.875$ TL) teminat yatırılması gerekmektedir.

Bu durumda öncelikle azalan teminat için zarar kaydı yapılacaktır.

31/12/2013	
667 FİNANSMAN FAALİYETLERİYLE İLGİLİ TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR ZARARLARI H.	23.750
307 TÜREV FİNANSAL BORÇLAR H.	23.750
<i>Sözleşmelerin Değerlemesinden Doğan Zararın Kaydı</i>	

* Teminat tamamlandığında ise yapılacak kayıt şöyle olacaktır:

31/12/2013	
136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR HESABI	11.875
102 BANKALAR HESABI	11.875
<i>Borsaya Yatırılan Sürdürme Teminatının Kaydı</i>	

² Aslında sözleşmelerin satın alındığı tarihten sözleşmelerin sonlandırıldığı tarihe kadar teminat tamamlama çağrısı sözkonusu olabilecektir. Ancak örneğimizde tekrarı önlemek amacıyla teminat tamamlama çağrısının yalnızca 31.12.2013 tarihinde yapıldığı varsayılmıştır.

C. Vade sonunda yapılacak kayıtlar

Vade sonunda ise opsiyon alıcısının opsiyon hakkını kullanıp kullanmaması durumuna göre opsiyonu satıcısının yapacağı kayıt değişiklik arz edecektir.

1. Olasılık: Endeks Opsiyon Alıcısı açısından dezavantajlı bir durumda ise opsiyon alıcısı sözleşme şartlarını yerine getirmekten vazgeçecektir. Böyle bir durumda Alım opsiyonu satıcısı almış olduğu opsiyonu kar olarak muhasebeleştirir. Ancak opsiyon primi sözleşmelerin yapıldığı tarihte kar olarak kaydedilmiş vade tarihinde opsiyon primine ilişkin olarak herhangi bir kayıt yapılmayacaktır.

2. Olasılık: Alım opsiyonu alıcısı opsiyon sözleşmesinin şartlarını yerine getirdiğinde opsiyon satıcısı aradaki farkı ödemekle mükelleftir. Böyle bir durumda opsiyon alıcısına ödediği tutarı gider olarak kaydedecektir.

Teminatın geri alınmasına ilişkin kayıt şöyle olacaktır:

28/02/2014	
307 TÜREV FİNANSAL BORÇLAR	23.750
102 BANKALAR	35.625
-Geri Alınacak Teminat (59.375-23.750)	
136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR	59.375
<i>Teminat ve borç hesabının kapatılarak aradaki farkın aracı kurum aracılığıyla tahsili</i>	

28/02/2014	
658 TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR	30.000
ZARARLARI	
102 BANKALAR HESABI	30.000
<i>Opsiyon alıcısına yapılan ödemenin kaydı</i>	

Her iki durumda da aşağıda ki kayıt yapılarak nazım hesaplardan izlenme durumu bırakılacaktır.

28/02/2014	
961 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILACAK FİNANSAL VARLIKLARDAN BORÇLAR HESABI Endeks Satım Opsiyonu Alımı	462.500
960 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR/ZARARA YANSITILACAK FİNANSAL VARLIKLARDAN ALACAKLAR HESABI Endeks Satım Opsiyonu Alımı	462.500
<i>Sözleşme Bitiminde Nazım Hesapların Kapatılması</i>	

6. SONUÇ

Türev araçlar, riske karşı korunmak veya kar elde etmek amacıyla etkin bir araç olarak kullanılan finansal araçlardır. Opsiyon sözleşmeleri de türev araçlardan biri olup, gerek spekülatif amaçla gerekse de riske karşı korunmak amacıyla gerek Dünyada gerekse de Türkiye’de yoğun şekilde kullanılmaktadır. Türev ürünlerin kompleks bir yapıya sahip olmaları, bu ürünlerin mali tablolarında raporlanması konusunu da önemli hale getirmektedir. Nitekim türev ürünlerin muhasebeleştirilmesiyle ilgili olarak uluslararası çapta düzenlemelere gidilmiş, özellikle UMSK tarafından öncelikle “IAS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme” Standardı, sonrasında da IAS 39 yerine geçecek “IFRS 9 Finansal Araçlar” standardı yayınlanmıştır.

Türev araçlar muhasebeleştirilirken bunların kullanım amaçları muhasebe kayıtlarına alınma yöntemlerini de etkilemektedir. Zira türev ürünler, hedging amacıyla kullanıldığı gibi kâr sağlamak için de kullanılabilir. İşletmenin bu araçları kullanım amacına bağlı olarak bu işlemlerden sağlanan kâr veya zararın hesaplanması, raporlanış şekli ve muhasebeleştirilmesi de farklılık göstermektedir.

Opsiyon sözleşmeleri için takip edilecek muhasebe olayları; sözleşmelerin satın alınması veya satışı, prim tahsili veya ödenmesi borsa opsiyonları özelinde satıcının teminat ödemesi, sözleşme değerindeki değişikliklerin raporlama dönemlerinde kaydı, vadede veya vadeden önceki bir tarihte ortaya çıkan kar veya zararın kaydı ve borsa opsiyonları özelinde teminat iadesi şeklinde özetlenebilir. Bu kapsamda endeks opsiyon sözleşmelerinin (spekülatif amaçlı) muhasebeleştirilmesine yönelik olarak dikkat edilmesi gereken hususlar şu şekilde özetlenebilir:

- IFRS 9/ TFRS 9 gereğince türev ürünler gerçeğe uygun değerle değerlendirilen varlık olarak sınıflandırılmakta ve ilk ölçümlemede gerçeğe uygun değerleriyle ölçülmektedirler. Dolayısıyla opsiyon sözleşmelerinin de ilk edinim tarihinde piyasa değeri ile kayıtlara alınması gerekmektedir. Opsiyon sözleşmeleri taraflar için hak ve yükümlülük olarak değerlendirildiğinden bu sözleşmelerin nazım hesaplarda izlenmesi uygun olacaktır.

➤ Söz konusu standartlar gereğince türev ürünlerin edinilmesinde katlanılan işlem maliyetleri gerçeğe uygun değere ilave edilemez. Bu kapsamda opsiyon sözleşmelerinin edinilmesinde katlanılan işlem maliyetleri sözleşme değerine ilave edilmeyip ayrı bir hesapta gösterilecektir.

➤ İlgili standartlar gereğince opsiyon alıcısı tarafından ödenen prim tutarı sözleşmenin yapıldığı tarihte varlık hesaplarında izlenecek, vade sonunda da opsiyon ister kullanılsın ister kullanılsın gider hesabına aktarılacaktır. Opsiyon satıcısı ise tahsil ettiği primi direkt gelir olarak dikkate alacaktır.

➤ Opsiyon satıcısı tarafından aracı kurum aracılığıyla takas kurumuna ödenen teminat tutarları varlık hesaplarında izlenecektir.

➤ Türev ürünler, edinimden sonraki dönemlerde de gerçeğe uygun değerleri ile ölçülmektedirler. Endeks opsiyon sözleşmelerinde; opsiyon alıcısının değerleme gününde herhangi bir işlem yapması gerekmezken, opsiyon satıcısının sözleşmenin güncel değerini hesaplaması gerekmektedir. Zira güncelleme işlemi sonucunda sözleşmenin değerinde azalış meydana gelmişse ve bu azalış başlangıç teminatını sürdürme teminatının altına düşürmüşse, bu durum opsiyon satıcısı için zarar doğuracağından bu zararın dönemin faaliyet sonucu içerisinde gösterilmesi gerekecektir.

➤ Avrupa tipi opsiyon sözleşmelerinde opsiyon hakkının vade sonuna kadar kullanılması mümkün olmadığından, bu sözleşmelerin dönemsonunda güncellenmesine gerek yoktur.

➤ VİOP özelinde endeks opsiyonları Avrupa tipi sözleşmeler olarak düzenlendiğinden opsiyon sözleşmesinden doğan hak ancak vade tarihinde kullanılabilir. Dolayısıyla sözleşmeye taraf olan alıcı ve satıcının kar veya zararı vade tarihinde kesinleşecektir. Bu nedenle dönemsonunda kar zararın tespitine yönelik olarak güncelleme işleminin yapılmasına gerek bulunmamaktadır.

• Opsiyon alıcısı şayet opsiyon hakkını kullanmaz ise zararı prim kadar olacaktır. Sözleşmenin imzalandığı tarihte varlık hesaplarına kaydettiği prim tutarını gider hesabına aktaracaktır.

• Opsiyon alıcısı opsiyon hakkını kullanma yönünde karar almış ise bu durum opsiyon satıcısının zarar ettiği anlamına gelmektedir. Bu durumda opsiyon satıcısının opsiyon sözleşmeleri dolayısıyla uğradığı zararı kayıt altına alması gerekecektir.

➤ Opsiyon satıcısı vade sonunda teminat bakiyesini takas kurumundan aracı kurum vasıtasıyla tahsil edecektir. Bu duruma istinaden yapılacak kayıta teminat hesabının izlendiği varlık hesabı kapatılacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. ve Sevilengül, O. (2007). “Türkiye Muhasebe Standartlarına Uyum İçin Tekdüzen Hesap Planında Yapılması Gereken Değişiklikler”. Mali Çözüm Dergisi. Sayı. 84: 29-70.
- Arıkan, N. (2000). Opsiyon Sözleşmelerinin İşleyişi ve Vergisel Boyutu. TÜRMÖB Yayınları. Ankara.
- Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2008). Finansal Teknikler. 6. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Chance, Don M. (2003). Analysis of Derivatives for the CFA Program. Virginia: Association for Investment Management and Research.
- <http://borsaistanbul.com/veriler/verileralt/vadeli-islem-ve-opsiyon-piyasasi-verileri>. (erişim tarihi: 20.07.2014).
- Clarke, J. & Clarke, D. (2011). Options Made Simple: A Beginner's Guide to Trading Options for Success. New Jersey Hoboken: Wright Books.
- Demir, Ş. (2012). Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları. Seçkin Yayıncılık.
- Deloitte (2013). IFRS 9 Gets a New Hedge Accounting Model. Deloitte Headsup. Cilt:20. Sayı 32.
- Ersan, İ. (2003). Finansal Türevler- Futures&Options&Swaps, Literatür Yayınları.
- Ersoy, E. (2011). Türkiye’de ve Dünyada Organize Türev Piyasaların Gelişimi. Muhasebe ve Finansman. Temmuz : 63-80.
- Evnine, J. & Rudd, A. (1985). Index Options: The early evidence. The Journal of Finance. 40 (3), 743–757.
- Gücenme Gençoğlu, Ü., Özerhan, Y. ve Karabınar, S. (2013). Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Sakarya: SAÜSEM yayınları.
- www.ifrs.org/Alerts/pressrelease/pages/IASB-completes-reform-of-financial-instruments-accounting-July-2014.aspx. (erişim tarihi, 20.08.2014).
- Haftacı, V. ve Pehlivanlı, D. (2007). “UMS 39 ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13/1 : 139-151
- İslamoğlu, M. ve Bozkurt, O. (2012). “Bankalarda Sabit Getirili Menkul Kıymetlerin Değerlemesi ve Muhasebe Uygulamaları”. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi. Cilt: 3. Sayı: 7.
- Kırca, İ. (2000). Hukuki Yönüyle Borsa Opsiyon İşlemleri. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü. Türkiye İş Bankası Vakfı. Ankara.
- Mirza, A. A. (2010). International GAAP 2010 Ernst&Young. New Jersey Hoboken: Wiley and Sons Inc.
- Okka, O. (2010). Finansal Yönetim Teori ve Çözümlü Problemleri. İstanbul: Nobel Kitabevi. 4.Baskı.
- Örten, R. Kaval, H. ve Karapınar, A. (2011). UFRS (TMS – TFRS) Uygulamaları. Bursa: Tekben Yayıncılık. Özel Baskı.

- Peery, G.F (2012). Wiley Finance: Post-Reform Guide to Derivatives and Futures. New Jersey Hoboken: John Wiley and Sons Inc.
- Ramirez, J. (2008). Accounting for Derivatives: Advanced Hedging Under IFRS. New Jersey Hoboken: John Wiley and Sons inc.
- Sayılgan, G. (2004). Finansal Piyasalar ve Finansman Yöntemleri. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sayılgan, G. (2008). İşletme Finansmanı. Ankara: Turhan Kitabevi. Güncelleştirilmiş 3. Baskı.
- Selvi, Y. (2009). Türev Ürün Sözleşmelerinin Muhasebesi. <http://www.riskonomi.com/wp/?p=998>
- Uzunoğlu, S. (2003). Para ve Döviz Piyasaları. İstanbul: Literatür yayınları. Genişletilmiş 2. Basım.
- Yumurtacı, G. (2012). “Opsiyon Sözleşmeleri”. Sermaye Piyasalarında Gündem. Sayı: 121.

Recognition For Index Option Contracts Under IAS 39 And IFRS 9 – The Case Of Option Contracts Bound To BIST 30 Index

Nevran KARACA
Sakarya University
Faculty of Business Administration
Esentepe Campus, Sakarya, Turkey
nkaraca@sakarya.edu.tr

Tansel HACIHASANOĞLU
Bozok University
Faculty of Economy
Erdoğan Akdağ Campus, Yozgat, Turkey
tansel@bozok.edu.tr

Şuayyip Doğuş DEMİRCİ
Sakarya University
Faculty of Business Administration
Esentepe Campus, Sakarya, Turkey
sdemirci@sakarya.edu.tr

Extensive Summary

Four standards related to presentation of derivative instruments in financial statements have been brought out by IASB so far. The standards related to presentation of financial instruments also including derivative instruments were discussed in IAS32 ‘Financial Instruments: Presentation’; disclosure clauses were discussed in IFRS 7 ‘Financial Instruments: Disclosures’; issues about recognition and measurement of financial instruments were discussed in IAS 39 ‘Financial Instruments: Recognition and Measurement and IFRS 9 ‘Financial Instruments’. In addition to this, IAS 39 used for recognition and measurement of financial instruments is going to be superseded by IFRS 9.

IAS 39 ‘Financial Instruments: Recognition and Measurement’ was published for the purpose of classification, measurement and recognition of financial assets in December of 2003 by International Accounting Standards Board (IASB), and was started to be used by business firms in 2005. The standard at issue was published as TMS 39 by being translated into Turkish and was put into use for business firms. The standard not only pursues a goal of solving problems about only classification and accounting records, but also brings many important innovations in demonstrating real values of derivative products in financial statements, determining hedge criteria and principles in speculation accounting.

International Accounting Standards Board started working on a new standard (IFRS 9) which would supersede IAS 39 ‘Financial Instruments: Recognition and Measurement’ in 2009.

Because a set of problems related to IAS 39 were confronted in practice and the criticisms towards IAS 39 are grouped in two main subjects. One of them is that clear information about risk management cannot be given to users of financial statements; and the other one is that IAS 39 is considered as overcomplicated and difficult for practitioners' usage. With IFRS 9, it was aimed to simplify complicated principals related to classification and measurement about financial instruments in IAS 39; and by this way, it was aimed to give more useful information to users of financial statements. As a matter of fact, studies about IFRS 9 Financial Instruments were started in 2009 and completed in 24th July 2014.

In TFRS 9 'Financial Instruments' there are financial reporting principles related to classification, first recognition and measurement of financial instruments. The differences between TMS 39 and TFRS 9 which will supersede this standard are below:

- **Classification and Measurement:** Financial assets are divided into four groups in TMS 39. Each of them is dependent on a different measurement principal. These assets were classified as assets having fair values, assets which is held until maturity, credits and trade receivables and available for sale financial assets. In IFRS 9, financial assets in terms of measurement category are divided into two groups. In this classification, business model is taken into account for management of business firm's financial assets, and cash flow features of financial asset contractually are taken into account. Financial assets were classified as assets having fair values and amortized assets.
- **Depreciation:** Depreciation is defined as differential which emerges between amortized cost, fair value and valuation methods according to TMS 39, and recognition is done. It is forbidden to make depreciation implementation in some financial assets. According to TFRS 9, depreciation can be done for assets whose valuation is done by only amortized cost method. The previous depreciation done before can be cancelled if required.
- **Financial Assets of which Fair Value Recognition is done in Another Comprehensive Income:** There is no question of presentation option for these assets in TMS 39. In IFRS 9, a presentation option in first recognition of investments in financial instruments based on equity is provided for business firms. Hereunder, if business firm is in conformity with the criteria, it appraisals these investments with fair value and does differential recognitions in another comprehensive income. Dividends acquired from these investments are accounted as profit and loss. Amounts accounted in other comprehensive income are not allowed to be reported as profit and loss in case of asset's sale.

- Measurement with Cost Value: In TMS 39, cost value and measurement of financial assets which are not traded at the stock market and whose fair value cannot be measured reliably are allowed. In IFRS 9, all investments based on equity are measured over fair value.

In this study, it is aimed to show transactions required to be done and records within the scope of IFRS 9 and IAS 39 with regard to index option contracts. In this sense, accounting transactions to be followed for option contracts can be summarized as purchase or sale of contracts, premium incomes or payment, seller's deposit in specific to stock market options , record in periods of reporting changes in contract value, record of profit or loss which comes up in or before maturity date, and warranty return in specific to stock market options. In this sense, the points to be considered about recognition of index option contracts (speculative demand) can be summarized as below:

- In lieu of IFRS 9 / TFRS 9 derivative instruments are classified as assets having fair value and measured with its fair value at initial measurement. Thus, option contracts also need to be recorded with market value in first date of acquisition. To monitor these contracts in off-balance sheets will be better due to the fact that option contracts are evaluated as right and obligation for stakeholders.
- In accordance with standards at issue, transaction costs in acquiring derivative products cannot be added to fair value. In this sense, transaction costs in acquiring option contracts will be reported in another account by not adding it to contract value.
- In accordance with concerned standards, premium amount paid by option buyer will be followed in asset accounts at the time when the contract is done and will be transferred to expense account at the end of maturity. On the other hand, option seller will consider premium paid as direct income.
- Deposit amounts paid by option seller to clearing house via brokerage house will be followed in asset accounts.
- Derivative instruments are measured with their fair values also after periods of acquisition. In index option contracts while option buyer does not have to do any transaction on valuation day, option seller have to update contract value. Because if there is a decrease in contract value after the update process and this decrease makes initial margin go down below maintenance margin, this situation will cause loss to option seller and this loss will need to be reported within operating result.
- In specific to VIOP index options are executed as European contracts, and thus, contractual rights acquired from option contracts will be only used at the date of

maturity. Hence, profit or loss of buyer and seller who accede to contract will become definite at maturity date.

- If option buyer do not abide by option contract terms, the loss will be as much as premium amount. The premium amount which option buyer records in asset accounts at the time of the contract signed will be transferred to expense account. In this situation, option seller will have nothing to do, except to close off-balance sheets which option seller have opened with the aim of following option contracts.